

Přehled hlásek

Mgr. Monika Weilová
Logopedie.weilova.cz

Hláška K

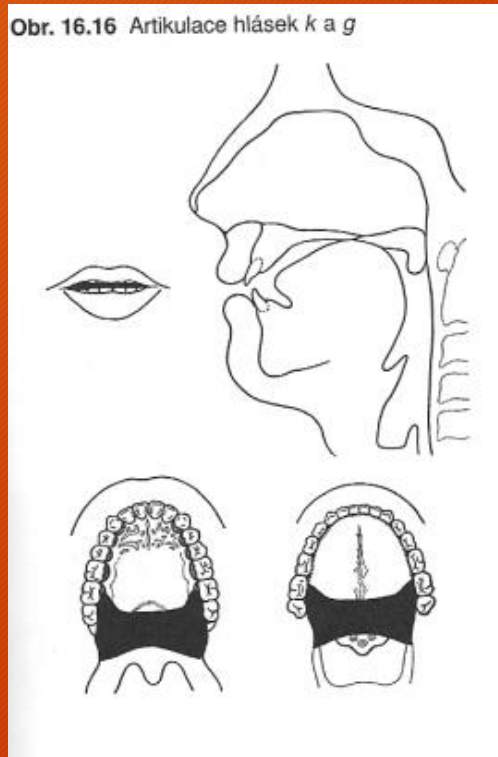
Fonetická klasifikace hlásky

- Závěrová - vytvoří se uzávěra mezi hřbetem jazyka a měkkým patrem (pevnější závěr než při hlásce „G“)
- Zadopatrová - jazyk se přitlačí dozadu a nahoru
- Ústní - Vzduch jde ústy přes střed jazyka
- Neznělá - hlasivky jsou v klidu
- Ražená - vzduch vytlačován z plic
- Jazyk - hrot volně v dutině ústní (může se opírat i o výstupek dolní dásně)

Všeobecná charakteristika hlásky

- Hrot jazyka leží volně v ústech a hřbet tvoří závěr na měkkém patře
- Rty jsou v neutrální poloze

Palatogram a lingvogram

Vyvozování K

- vyvozuje se přes T - hrot jazyka zatlačit dolů a vzad a vyslovovat výrazně T
- Vyslovují se slabiky *tatata*, *tytyty* nebo jen *ttt* a přitom prstem nebo špátlí stlačíme hrot jazyka dolů a dozadu. Hřbet jazyka se posunutím prohne vzhůru, dotkne se patra a utvoří se potřebný závěr.
- Někdy se při vyvozování používá poloha vleže, protože při zakloněné hlavě klesá jazyk vlastní vahou k měkkému patru. Lehce vytlačíme jazyk pod bradou dozadu a ozve se hláska K.
- Pokud se nedaří vyvození hlásky přes t (dochází k prohloubení hřbetu jazyka místo jeho vyklenutí), postupuje se metodou Huberta Synka - nácvik přes t'a, místo ta. Jazyk se zatlačí širokou špátlí nebo sondou, tím se zabrání pozvednutí okrajů jazyka a vytvoří se velární závěr. NEDOPORUČUJI → dávicí reflex, chuť dřeva, chaos v ústech.
- Podle Seemana lze vyvodit hlásku z hlásky ch, kdy se šeptem a v krátkých nárazech vyslovuje hláska ch, přitom se palcem a ukazováčkem pod spodní čelistí stlačuje spodina ústní nahoru a lehce vzad. NEDOPORUČUJI - matoucí.

Přípravná cvičení

- Kloktání
- Pití vody slámkou
- Foukání do bublifuku, slámkou do vody,, foukání na svíčku
- Mluvení šeptem
- Pískání
- Mlaskání jazykem (tzv. koník)
- Klepání jazykem o horní patro

Cvičení na fonematický sluch:

- rozlišování, zda se jedná o stejná slova či nikoli (káva/mává, vlak/vlak, klas/hlas, lámat/lákat...)
- co se nachází v místnosti na písmenko k, jména na k, zvířata na k apod...
- rozlišování, jakou hlásku děti slyší na začátku slov (kroupa, houba, guma, krtek, trnka...)
- rozslabikování slov (např. logoped řekne „kočka“ a dítě rozslabikuje - „koč-ka“) a naopak (př. logoped řekne „koč-ka“ a dítě složí - „kočka“)
- starší děti mohou vymýšlet samy podobně znějící slova (káva/mává aj.)
- Hledání pozice hlásky ve slově ([video pastelky](#))

Hláška G

Fonetická klasifikace hlásky

- Zadopatrová - jazyk vzadu a nahoře
- Závěrová - uzávěra mezi hřbetem jazyka a měkkým patrem
- Ústní - vzduch jde ústy přes střed jazyka
- Znělá - hlasivky kmitají
- Ražená - vzduch vytlačován z plic
- Jazyk - hrot volně v dutině ústní (může se opírat i o výstupek dolní dásně)

Všeobecná charakteristika hlásky

- Hrot jazyka leží volně v ústech a hřbet tvoří závěr na měkkém patře
- Rty jsou v neutrální poloze

Vyvozování G

- přes D - postup stejný jako u K
- také vyvodit přidáním hlasu k neznělému K. Chvění můžeme ohmatat na hrtanu.
- Podle Seemana vyvození provádíme vyslovováním NA, hrot jazyka posuneme prstem dozadu a ucpeme nos - vyvodíme ga.

Provádíme-li tento nácvik šeptem, vyvodíme ka.

Nesprávná výslovnost:

- Dochází k *mogilálii* (vynechávání hlásek k,g) nebo *paralálii* (zaměňování) k za t, g za d.
- Při palatolálii a otevřené huhňavosti pozorujeme častou deformaci těchto hlásek. Nesprávná výslovnost hlásky k se označuje za kappacizmus, hlásky g za gammacizmus.

Hláška M

Fonetická klasifikace hlásky

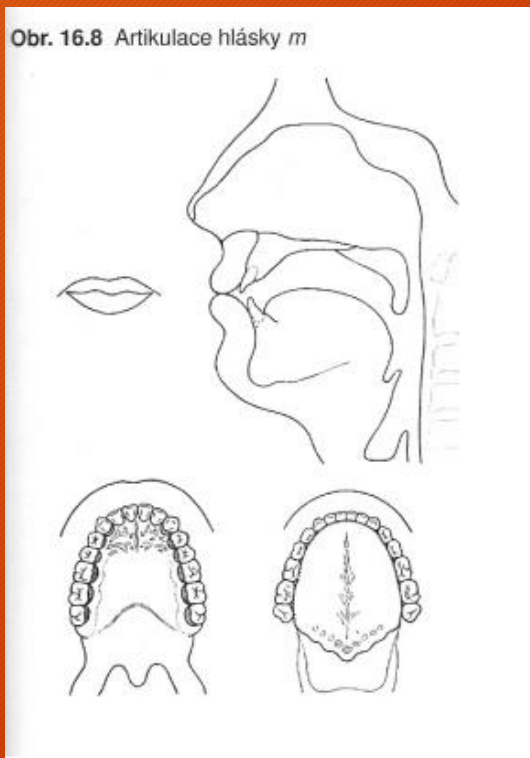
- Bilabiální
- Závěrová
- Nepárová (jedinečná)
- Vždy znělá

Všeobecná charakteristika hlásky

- vzniká vytvořením okluze (závěru) v dutině ústní a uvolněním cesty vzduchu nosní dutinou - u ostatních souhlásek je průchod do nosní dutiny uzavřen měkkým patrem. Jedná se o hlásku znělou. Na konci artikulace dochází k uvolnění okluze v ústní dutině, proto se též někdy přiřazuje mezi explozivy.

Palatogram a lingvogram

Obr. 16.8 Artikulace hlásky *m*

Tvoření hlásky

Přípravná předartikulační cvičení

- Posilování m. orbicularis oris:
- Nádech nosem, výdech přes lehce zavřené rty
- Otvírání a zavírání pusy „kapr na suchu“
- „posílání pusinek“

Usměrňování výdechového proudu:

- Raženými výdechy se snažíme hýbat plamenem svíčky
- Prudkým výdechem přes lehce semknuté rty se snažíme sfouknout peříčko z dlaně
- odfoukneme si po dobře odvedené práci

Vyvozování hlásky M metodou přímou

- zavřít ústa a zuby nechat volně. A nyní dlouze mručíme mmmm.
- po chvílce otevřeme ústa a máme M.

Hlásky B a P

Fonetická klasifikace hlásky

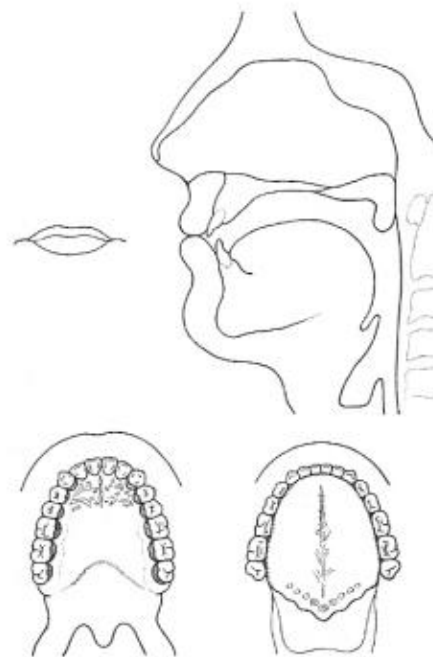
- Bilabiální
- Závěrové
- Párové
- Znělá, neznělá

Všeobecná charakteristika hlásky

- vznikají přechodným vytvořením závěru (okluze), který brání proudění vzduchu. Uvolněním závěru dojde k prudkému uvolnění přetlaku vzduchu a vzniká typický šum. Z akustického hlediska se jedná o ražené hlásky (explozivy).

Palatogram a lingvogram

Obr. 16.9 Artikulace hlásek *p* a *b*

Tvoření hlásky

- Přípravná předartikulační cvičení
- Vyvozování hlásky metodou přímou
- P - sevřít rty, pak náhle pusu otevřít a šeptem vyslovit P. Dáme si ruku před pusou, ať je cítit jak se vzduch odrazí o dlaň.
- B - stisknout rty pevně k sobě, zadržet dech, pak náhle otevřít pusou a hlasitě vyslovíme B. Ruku položíme na tvář, ať cítíme, jak jsme B vytvořili.

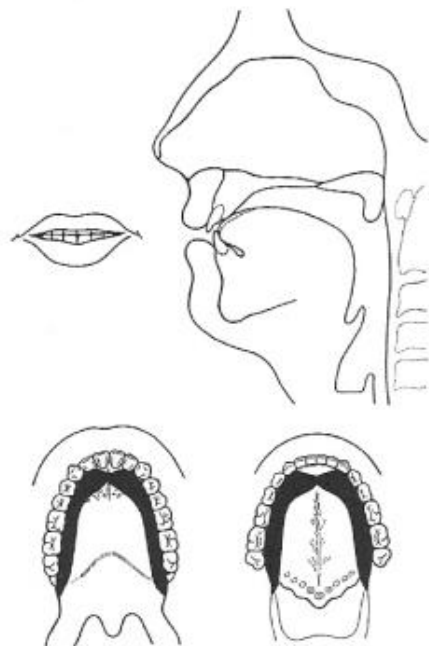
Hláška C

Fonetická klasifikace hlásky

- polozávěrová,
- polosykavá,
- dásňová přední,
- neznělá,
- ústní souhláska(2. artikulační okrsek)

Palatogram a lingvogram

Obr. 16.22 Artikulace hlásky c

Vyvození

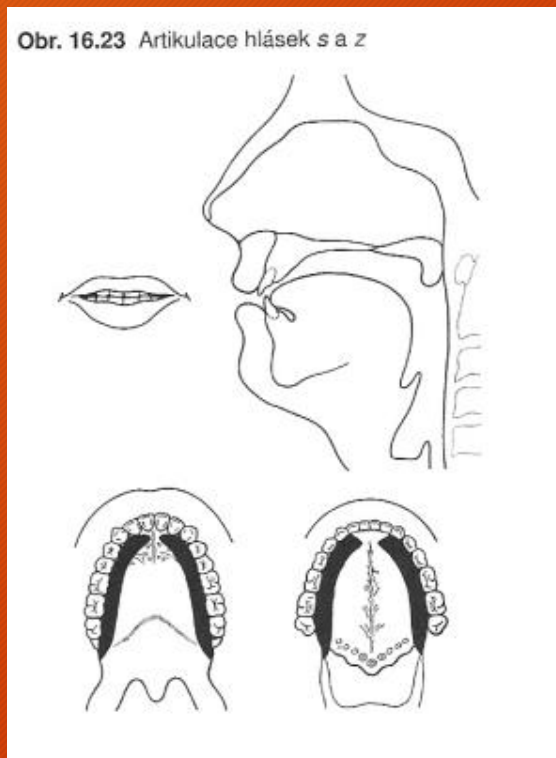
- **Rty-** 1. Fáze- rty jsou od sebe mírně vzdáleny, koutky úst jsou lehce zaostřeny, 2. fáze- rty se uvolní
- **Spodní čelist-** 1. Fáze- čelisti jsou k sobě značně přiblíženy, spodní čelist je mírně předsunuta, tj. hrany horních a dolních řezáků jsou těsně u sebe. 2. fáze- spodní čelist se nepatrně, ale prudce spouští dolů, výdechový proud narazí na ostří řezáků (i minimální pohyb čelisti přispívá k doladění zvuku hlásky- prevence cezené výslovnosti sykavých hlásek)
- **Jazyk-** 1. fáze- okraje střední části jazyka se zvedají a lehce dotýkají rozhraní horních stoliček a dásní, na dásních těsně za horními řezáky vzniká překážka (závěr) obdobně jako při tvoření T, a to dvěma možnými způsoby A. dásní se dotkne přední část jazyka (špička jazyka přitom směřuje dolů a dotýká se zadní plošiny dolních řezáků) B. dásní se dotkne hrot jazyka
- 2. fáze- překážka se zruší- přední část jazyka viz A nebo špička jazyka viz. B se oddálí od dásní (postranní okraje jazyka však zůstanou lehce přitisknuty k horním stoličkám), vznikne zde úžinový prostor – obdobně jako při tvoření S, kde se hláska C zvukově dotvoří (zazní charakteristický šum)
- **Hlasivky-** při výslovnosti hlásky C není hlas zapojen, hláska je neznělá
- **Měkké patro-** uzavírá vstup do nosní dutiny, nevzniká proto nosové zabarvení hlásky, hláska je ústní.

Hláška S

Fonetická klasifikace hlásky

- úžinová
- dásňová přední
- párová
- znělá
- ústní hláška- sykavka ostrá (2. artikulační okrsek)

Palatogram a lingvogram

Vyvození

- **Rty-** koutky úst jsou mírně zaostřeny
- **Spodní čelist-** se spustí nepatrně dolů a dopředu. Hrany horních a dolních řezáků jsou k sobě výrazně přiblíženy.
- **Jazyk-** okraje střední části jazyka se zvedají a lehce dotýkají rozhraní horních stoliček a dásní. Mezi přední částí dásňového výstupku a přední částí jazyka vzniká úžina. Špička jazyka se lehce dotýká zadní plošiny dolních řezáků (po celou dobu trvání hlásky). Výdechový proud se tedy prodírá úzkou štěrbinou mezi jazykem a patrem, naráží na ostří horních i dolních řezáků, které jsou velmi sblíženy, a uniká ven z ústní dutiny v podobě charakteristického sykotu.
- Svalové napětí je u S větší než u Z.
- **Hlasivky-** při výslovnosti hlásky S není hlas zapojen, hláska je neznělá.
- **Měkké patro-** uzavírá vstup do nosní dutiny, nevzniká proto nosové zbarvení hlásky, hláska je ústní.

Hláška Z

- Fonetická klasifikace hlásky
- Úžinová
- Dásňová přední
- Párová
- Znělá
- Ústní souhláska → sykavka ostrá
- (2. ARTIKULAČNÍ OKRSEK)

Vyvození

- **Rty**- koutky úst jsou mírně zaostřeny
- **Spodní čelist**- se spouští nepatrně dolů a dopředu. Hrany horních a dolních řezáků jsou k sobě výrazně přiblíženy.
- **Jazyk**- okraje střední části jazyka se zvedají a lehce dotýkají rozhraní horních stoliček a dásní. Mezi přední částí dásňového výstupku a přední částí jazyka vzniká úžina. Špička jazyka se lehce dotýká zadní plošiny dolních řezáků po celou dobu tvoření hlásky Z. Výdechový proud se tedy prodírá úzkou štěrbinou mezi jazykem a patrem, naráží na ostří horních i dolních řezáků, které jsou velmi sblíženy a uniká ven z ústní dutiny v podobě charakteristického sykotu.
- Svalové napětí je u Z menší než u S.
- **Hlasivky**- při výslovnosti hlásky Z je hlas zapojen, hláska je znělá.
- **Měkké patro**- uzavírá vstup do nosní dutiny, nevzniká proto nosové zabarvení hlásky, hláska je ústní.
- Vadné tvoření řady S i Š souhrnně nazýváme **sigmatismus**. Pro dosti složitý a jemný artikulační mechanismus a pro náročnost na sluchovou diferenciaci se sykavky vyvíjejí poměrně dlouho.
- Časté jsou paralálie tj. parasygmatismy. Sykavky jsou většinou nahrazovány souhláskami T a ch, popř. Jedna za druhou: c za s, naopak..

1. SIGMATISMUS INTERDENTÁLNÍ

- Je ze sigmatismů nejrozšířenější. Při něm je hrot jazyka více či méně vysunován mezi horní a dolní řezáky.
- Jeho vznik je dáván do souvislosti s potížemi při nosním dýchání, kdy je většinou jazyk vysunován z úst.
- Nesprávné tvoření sykavek velmi často souvisí s vadami skusu, s návykem ústního dýchání a nárustem nosní mandle.

2. SIGMATISMUS ADDENTÁLNÍ

- Charakteristický tupý sykot připomínající hlásku T vzniká třením proudu vzduchu o zadní stěnu horních řezáků, o něž se opírá hrot jazyka.
- Vyskytuje se při nedoslýchavosti

3. SIGMATISMUS LABIODENTÁLNÍ

- Je vytvářen obdobným mechanismem jako souhláska f, kterou také zvukově silně připomíná.

4. SIGMATISMUS BILABIÁLNÍ

- Výdechový proud uniká úžinou mezi rty

5. SIGMATISMUS LATERÁLNÍ

- Proud uniká po jedné z obou stran jazyka a tím vzniká velmi nepříjemný sykot. Příčinou je nesprávné postavení jazyka při artikulaci, kdy např. jazyk artikuluje vlevo a vzdušný proud uniká vpravo- PRAVOSTRANNÝ LATERÁLNÍ SIGMATISMUS, nebo obráceně. Příčinou mohou být různé odchylky v utváření chrupu a skusu.

6. SIGMATISMUS NASÁLNÍ

- Výdechový proud zde místo ústy vychází nosem, neboť jazyk svým postavením uzavírá dutinu ústní a nedostatečný patrohltanový závěr umožňuje proudění vzduchu nosem. Vzniká zvukově nepříjemný nosní šelest.

7. SIGMATISMUS LARYNGEÁLNÍ

- Se vyznačuje ostrým šelestem vznikajícím v hrtanu. Tento druh sigmatismu je typický pro palatolálii.

8. SIGMATISMUS STRIDENS

- Je to nápadná, přehnaná, většinou návyková sykovost, která vystupuje zvýrazněně zejména při šepotu.

9. SIGMATISMUS ASPIRAČNÍ

- Jde o neobvyklý způsob tvoření sykavek obou řad. Sykavky jsou tvořeny retozubním zvukem při krátkém trvalém vdechu.

Vyvozování C S Z

- Chceme-li dětem pomoci, požádáme je, aby při širokém úsměvu a přivřeném chrupu lehce výbušně šeptaly opakovanou slabiku ty a vzdušný proud zaměřily na proužek papíru, který přidrží před ústy na úrovni brady. Protože sykavky vyžadují stejný výdechový proud jako hláska T, požádáme děti o „prodloužení“ této výbušné hlásky pomocí vzdušného proudu odpovídajícího nehlasné hlásce Há (jazyk zůstává v počáteční poloze, ideálně za spodními zuby), „thhh“. Při této hře se proužek papíru rozechvívá a při naprostém uvolnění se brzy ozve i jemný či ostřejší sykot, na který dítě upozorníme a který také nějak pojmenujeme (cinkání nebo zvonění). Potom si už dítě víc než s papírkem hraje se zvoněním, které se usměrňuje do různých podob. Může cinkat jako zvoneček „c-c-c-c“, může syčet jako had „sssss“ a s přidaným hlasem může bzučet jako včela „zzzzz“. Ovládne-li dítě pocitově i sluchově tyto cinkavé a zvonivé zvuky, dokáže je rychle uplatnit i ve slovech, i když mu budeme zprvu občas připomínat, že některé slovo ještě „nezacinkalo“
- Vyvození izolovaných zvonivých hlásek by mělo být snadnou záležitostí, udrží-li dítě jazyk za řezáky, podmínkou je široký úsměv. Ne všem dětem se však daří zapojení těchto hlásek do slov a běžné řeči, protože dříve osvojená a fonologicky vnímaná slova obsahují jakousi nesprávně tvořenou „náhražku“ sykavek, často pevně zakotvenou a zdánlivě neodpojitelnou. Abychom předešli zbytečným nesnázím, nabídneme dětem u prvních slov hlásku Há: „sss-hojka“, „sss(h)ojkka“, „sssojka“...Dítě tuto hru brzy pochopí a výměna správné hlásky za nesprávnou se urychluje.

- Polovýbušná hláska C se snadněji vyvozuje, protože je blízká šeptané hlásce T. Do slov se však obvykle dříve a snadněji zapojují prodloužené třené hlásky S, Z.
- C- Pomocí zvýrazněné artikulační mimiky a usměrnění jazyka vyvozujeme z pomocné souhlásky T zvuk, který postupně identifikujeme se souhláskou C (přidáváme výdech → TS).
- Vytváření C z Č. Necháme dítě opakovaně vyslovovat hlásku Č a současně upravujeme postavení rtů roztažení silně do stran. Hláska č se musí vyslovovat co možná nejtišeji a hrot jazyka se lehce opírá o zadní plochu dolních řezáků.
NEDOPORUČUJI

- S - Vyvodíme z prodloužené artikulace F tak, že dítě fouká na prst přiložený k dolním řezákům, a současně mu
- roztahujeme koutky úst, až foukání přejde v sykot - sss. Ze souhlásky C vyvodíme s tím způsobem, že hlásku C
- prodlužujeme až do sykavého šumu - cssssss.

- C

- Dítě přiblíží zuby k sobě na vzdálenost 1-2 mm a ústa vytvoří široký úsměv. Napomůžeme mu prodloužením koutku úst prsty tak, že zuby jsou vidět, a necháme je vyslovovat šeptem ttt, až se ozve ccc. Hrot jazyka směřuje za dolní řezáky.

- S

- Dítě prodlužuje hlásku c až do sykavého zvuku ccccsss a pak až k izolovanému s.

- Z

- Hlásku Z tvoříme z neznělého s přidáním na hlase. Dítě přiloží hřbet své ruky pod bradu logopeda a druhou rukou činí totéž u sebe. Sleduje naše zvukové vibrace a pokouší se o tutéž rezonanci.

- Z- vytvoříme z jejího neznělého protějšku, z hlásky S přidáním hlasu. O znění hlasu se dítě přesvědčuje též hmatem - položí hřbet své ruky pod naši bradu a totéž učiní druhou rukou u sebe.
- *Reedukace u vývojové formy dyslálie*
- Předpokládá obvykle správnou artikulaci TDN, ale není to podmínkou, protože v tomto případě je jazyk umístěn na dolních alveolách. Jako první se ve vývoji nejčastěji objeví sss, ale není to pravidlem.
- 1. Pasivní diferenciacie hlásek (viz. Fonematically sluch)
- 2. Návčik polohy jazyka na dolní alveoly
- 3. Jazyk na dolní alveoly, zuby k sobě a nápodoba přírodního zvuku sss
- 4. Doplnění artikulace o napjaté rty
- 5. Návčik diferenciacie dobrých a nedokonalých pokusů, doplnění té části artikulace, která chyběla (napjaté rty, zuby u sebe, jazyk dole).
- 6. Doplnění S o znělost
- 7. Odlišení sss a C pomocí gesta či hmatu
- 8. Zapojení do slabik, slov a fixace
- V případě malého úspěchu nebo pomalého postupu je nutný návčik diferenciacie T a C jako příprava na vyvození hlásky pomocí substitute.
- *Reedukace hlásek vadných a nesprávných*
- Předpokladem je dobrá artikulace hlásky T

- C - základní substituční postup
- 1. Dítě vyslovuje t-t-t nebo ty-ty-ty běžným způsobem nahlas, výrazně s doprovodem tukaní nebo taktování.
- 2. Totéž šeptem (často je třeba nacvičit rozdíl mezi tichým hlasem a šepotem)
- 3. Totéž a přidá se stisknutí zubů
- 4. Totéž a přidá se ještě úsměv- zaostření koutků úst, ozve se c nebo ci
- 5. Pokud shora popsany postup nevede k cíli, je nutno jako první krok znovu ověřit a nacvičit polohu jazyka za dolní alveoly a hlásku T vyslovovat v této poloze
- 6. Dítě zkouší zvládnout všechny úkony na postupné slovní pokyny (řekneš tytyty, pak šeptem, nezapomeň jak dáš zoubky a rty)
- 7. Dítě zkusí samo už bez nápodoby
- 8. Dítě vysloví na požádání přímo zvuk
- 9. Správné provedení lze podpořit i kontrolou výdechového proudu („tuká“ na hřbet ruky)
- 10. Návčik sebehodnocení, zapojení do slov a fixace

- S
- prodloužením C se ozve sss
- lze odlišit od C kontrolou výdechového proudu (nyní „netuká“ na ruku, ale plynula fouká)

- Z
- vznikne ze zvuku sss zapojením znělosti, tu lze odhmatat na krku.

INTERDENTÁLNÍ SYGMATISMUS

- Nacvičit správnou polohu jazyka
- 2. Pokud lze využít nápodobu, začíná se obvykle hláskou S, následuje Z. C s největší tenzí zůstává naposled
- 3. Slova lze střídat, problém je pro všechny hlásky stejný.
- 4. Špátlí přitlačit jazyk ve střední čáře a stisknout zuby - nutno udržet vodorovnou polohu špátle, tlak jazyka zdola bývá značný. Podobně lze využít sondu.
- 5. Reedukaci doplňujeme o nácvik dýchání nosem
- 6. Zuby u sebe lze udržet stisknutím konce dlouhého obdélníku fólie nebo papíru mezi zuby při vyslovování zvuku
- 7. Prst přes rty (gesto pro ticho) při výslovnosti sykavky slouží jako signalizace chyby
- 8. Dítě dokáže uzavřít skus, ale při zapojení hlasu se opět mezizubní výslovnost vrací. Je nutno zvětšit rozsah pohybu jazyka za horní a dolní alveoly a čelistní úhel zmenšovat postupně např. postupně se sklápějící špátlí, používáním stále tenčích prstů, které si dítě vkládá mezi zuby poblíž koutku úst.

LATERÁLNÍ SYGMATISMUS

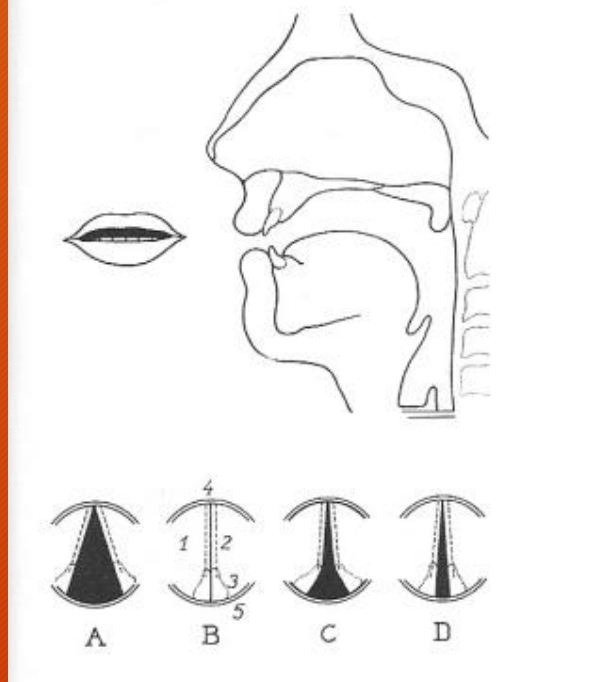
- 1. Kromě vertikálního pohybu jazyka se uplatňuje i pohyb horizontální - od střední polohy na druhou stranu, než směřuje vadná sykavka (jazyk uhýbá vlevo, olizuje pouze pravý koutek, jazyk se opakovaně pohybuje od středu vpravo a zpět).
- 2. Výrazně se uplatní i mechanické držení jazyka na střední poloze (kousek jedlého papíru, lentilka, sonda)
- 3. Pomocí papírového proužku kontrolujeme, zda se výdechový proud pohybuje středem

Hláská H

- Úžinová
- Hrtanová
- Párová
- Znělá
- ústní
- (5 ARTIK.OKRSEK)

Palatogram a lingvogram

Obr. 16.14 Artikulace hlásky *h*

- **Rty-** jsou od sebe vzdáleny o něco víc než např. u N, artikule hlásky H se aktivně neúčastní
- **Spodní čelist** - je spuštěna mírně dolů, aby se v dostatečném prostoru v ústní dutině mohla hlásky H zvukově dotvořit, nepředsouvá se.
- **Hlasivky-** hlásky H vzniká přímo v hlasivkách při specifickém postavení hlasivek a souběžné činnosti:
 - delší část hlasivek kmitá- vzniká tón
 - kratší část hlasivek vytváří úžinu, kde vzniká šum vyvolaný třením výdechového proudu o stěny štěrbiny
- Spotřeba vzduchu při tvoření hlásky H je ve srovnání s jinými souhláskami výrazně vyšší. Při výslovnosti hlásky H je hlas zapojen, hlásky je znělá.
- **Jazyk** - je v klidovém postavení, artikule hlásky se neúčastní, špička jazyka se lehce dotýká zadní stěny dolních řezáků nebo dásní za dolními řezáky.
- **Měkké patro-** uzavírá vstup do nosní dutiny, nevzniká proto nosové zabarvení hlásky, hlásky je ústní.
- Vady se vyskytují jako mogilálie nebo paralálie - H je vyslovováno jako neznělé CH.
- Souhlásky H vzniká jemným ozvučením výdechu při otevřených ústech - pozvolným rozkmitáním hlasivek se ozývá hluboký šum. Hlásky H je velice důležitá, protože pomáhá jako přirozený hiát při napojování izolovaných hlásek do slovních celků. Při své artikulační jednoduchosti (klidová poloha) je značně náročná dechově.
- 1. Mluvní vzor s výrazně měkkým, až dyšným hlasovým začátkem
- 2. Časté užití her na rozvoj sluchového vnímání
- 3. Návčik pasivní diferenciacie hlásek H, CH (hahaha, chachacha)
- Dítě si dýchá na ruku, přidává hlas a zároveň odhmatává vibrace na hrudi či hrdle logopeda.

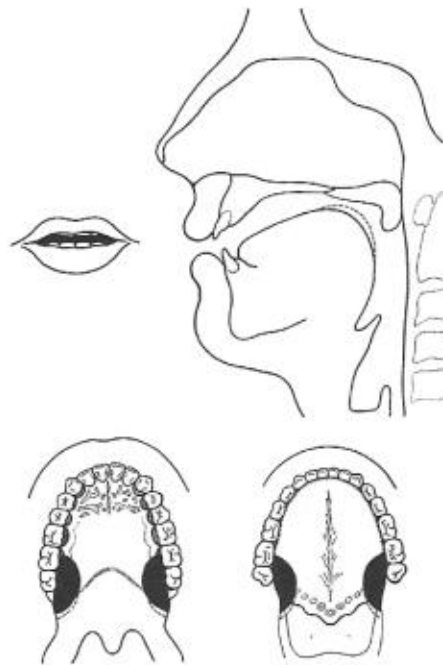
CH

- Úžinová
- Měkkopatrová
- Párová
- Neznělá
- ústní
- (4. ARTIKULAČNÍ OKRSEK)

- Rty- jsou od sebe vzdáleny o něco více než např. u N, aktivně se artikulace neúčastní.
 - Spodní čelist - je spuštěna mírně dolů, nepředsouvá se
 - Jazyk - zadní část hřbetu jazyka se vyklene a spolu s přední částí měkkého patra vytvoří úžinu, kudy prochází výdechový proud a kde zazní výrazný třecí šum, typický pro hlásku CH. Špička jazyka se může vyskytovat ve dvou pozicích:
 - nachází se volně v ústní dutině
 - dotýká se dolních řezáků
 - Hlasivky - při výslovnosti hlásky CH není hlas zapojen, hláska je neznělá
 - Měkké patro - uzavírá vstup do nosní dutiny, nevzniká proto nosové zabarvení hlásky, hláska je ústní
 - Vady nejsou časté a spočívají ve vypuštění hlásky CH nebo v jejím nahrazování, nejčastěji hláskami H nebo K.
-
- 1. Návík kloktání
 - 2. Postupné omezení exploze K a prodloužení následného zvuku ch
 - 3. Návík pasivní diferenciací hlásek H, CH
 - Dítě nejčastěji vyvodí CH přímo nápodobou ze zvuků za pomoci hmatové kontroly- hlasitý výdech spojený se samohláskou (cha, che..)kontroluje na hřbetě ruky. CH je možné vyvodit z prodloužené skupiny kchchch-ch

Palatogram a lingvogram

Obr. 16.15 Artikulace hlásky *ch*

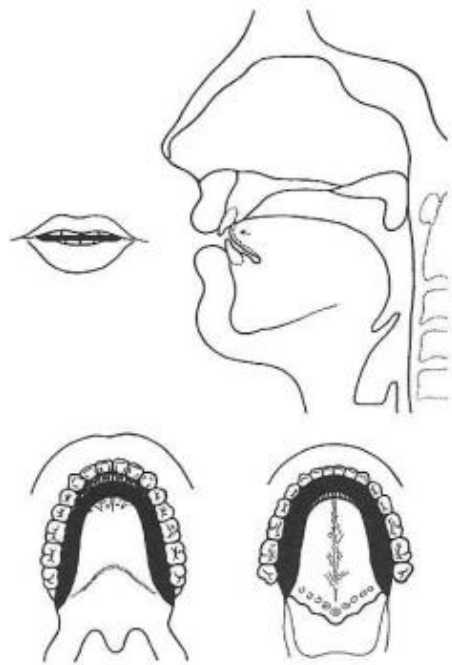

TDN

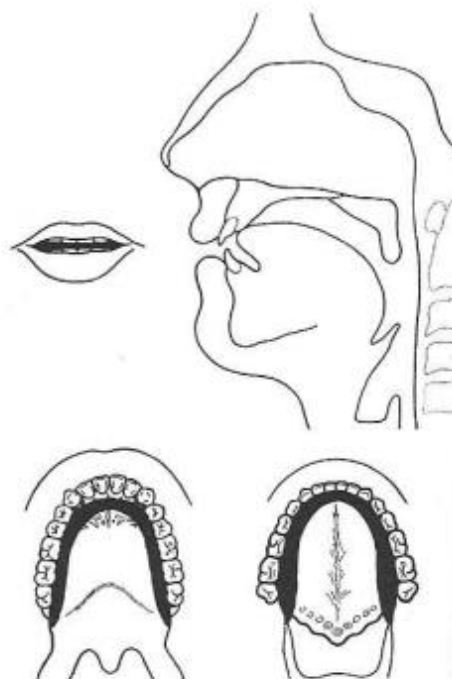
- **TD = souhlásky závěrové, dásňové (alveolární), párové, hlásky II. artikulačního okrsku**
- Závěr se tvoří přitlačením okrajů celého jazyka k okrajům patra ve tvaru podkovy. Hlavní místo artikulace je na alveolách. Výdechovému proudu se do cesty staví dva závěry - ústní a patrohltanový, při explozi se oba závěry zruší současně. Rty se aktivně artikulace neúčastní, jsou v neutrálním postavení. Exploze při hlásce T je silnější než při hlásce D.
- Hláška T je neznělá, D znělá. (Po ostrých sykavkách S, Z vzniká zvláštní varianta - hrot jazyka se opírá o dolní řezáky, podobně jako při následující sykavce, např. *staví, zdobí*).
- T je hláskou klíčovou - pokud se to dítě nenaučí, má problém s jinými hláskami - R, Ř, L a sykavky.
- **N = souhláska závěrová, dásňová, znělá nosovka, nepárová, hláška II. artikulačního okrsku**
- Tvoří se obdobně jako T a D, ale vzniká zde jen závěr ústní. Měkké patro uvolňuje vstup do dutiny nosní, dochází k rezonanci.

Palatogram a lingvogram

Obr. 16.10 Artikulace hlásek *t* a *d*

Obr. 16.11 Artikulace hlásky *n*

Nesprávná výslovnost:

- T většinou děti vynechávají (thetacizmus). Nejvíce dochází k nahrazování znělého D neznělým T. Nesprávné tvoření D = deltacizmus.
- Chybně děti vyslovují hlásky T, D, N interdentálně.
- Při zavřené huhňavosti hláska N zní jako D. Při rozštěpech patra hláska T chybí nebo je nahrazována rázem.

Vytváření správné výslovnosti:

- Při nácviku hlásek T, D, N vždy začínáme nápodobou výslovnosti logopeda. Nedaří-li se, nejdříve nacvičíme polohu jazyka, potom vzduchovou explozi. Hlásku D vytvoříme z hlásky N - při sevřeném chřípí nosu vyslovujeme NANANANA, ozve se znělé DADADADA. Hlásku T můžeme navodit několika způsoby. Jednak si může dítě nabrat na hřbet jazyka jedlý papír a snaží se ho jemně vyplivnout. Má-li papírek na grotu jazyka udržet, musí jej zvednout a tím vytvořit patřičný závěr na horních alveolách. Vyplivne-li papírek při tomto postavení jazyka, ozve se T.
- Dovede-li dítě vyslovit hlásku D, šeptem energicky vyslovuje DADADA, ozve se T.
- Hlásky N se tvoří podobně jako T, D, ale jen s ústním závěrem, bez uzávěru patrohltanového. Při navození dáme dítěti vyslovit M, rty přitom oddálíme, pootevřeme ústa, s hrotem jazyka i alveol horních řezáků (můžeme pomoci zvednout mechanicky). **NEDOPORUČUJI**

Hláška T

- hrot jazyka přitisknut k horní dásni, jazyk tvoří závěr v podobě podkovy na obrysu alveolárního oblouku, rty - neutrální poloha, hlasivky nečinné - neznělá
- vyvozuje se bez hlasu
- **přípravná cvičení:**
 - zaměřena na správnou polohu jazyka
 - dát jazyk na alveoly - pokud D nedokáže → polohovat sondou + polohovat celý jazyk na alveolách - podkova → případně také sondou
- **přímá metoda:**
 - vytvoření závěru + správný výdechový proud → kontrola výdechu na ruku u sebe a logopeda
- **substituční metoda:**
 - z „d“ nám šeptem vznikne „t“ → DADADA → TATATA → nakonec cvičit sluchovou diferenciaci těchto hlásek

Hláška D

- hrot jazyka celým obvodem přitlačit na alveolární oblouk → vytvoří závěr, zuby od sebe vzdáleny, rty - neutrální poloha, hlasivky v činnosti - znělost
- **přípravná cvičení:**
 - zvedání jazyka do patřičné polohy k alveolám, popř. pomoct sondou
 - pomůcky, které ozvláštní výdechový proud - papírky, výdech na ruku
- **přímá metoda:**
 - D dá ruku pod mou a svou bradu a vyslovuje DA
- **substituční metoda:**
 - z N → opakovat NANANA + přivřu chřípí jeho nosu
 - z N → vyslovovat NNNNN + skřípnu chřípí nosu → DDDD
 - z T → přidáním hlasu vznikne „d“ → pak diferencovat T a D
 - z B → BABABA a na poslední slabiku zvednu sondou jazyk, aby poslední slabika byla DA, opakuju a zkracuju BABABA, až nakonec je jen DA

Hláška N

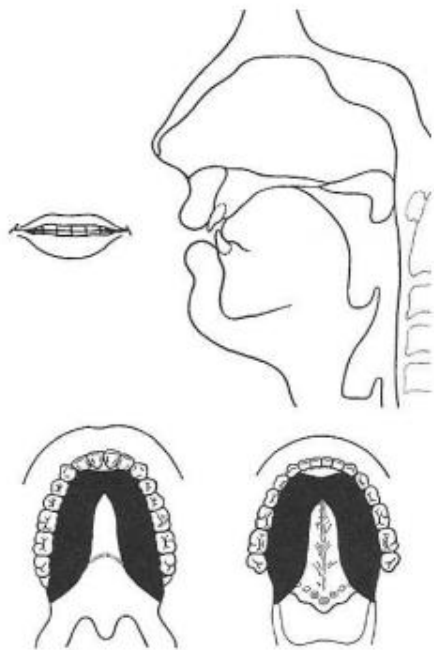
- na alveolách, rty neaktivní, hlasivky v činnosti
- **přípravná cvičení:**
 - před zrcadlem cvičit pohyb jazyka vzhůru a dolů - bez hlasu
 - dát pod svůj a terapeutův nos ukazováček a pozorovat, jak vychází proud vzduchu nosem při dýchání
- **přímá metoda:**
 - přiložení prstu pod nos - kontrola výdechu → vyvození → kontrola vibrací na hrtanu nebo pod bradou
- **substituční metoda:**
 - D se snaží vyslovit hlásku „n“ při pootevřených ústech, s hrotem jazyka v poloze vyslovování hlásky „d“, kdyžtak polohovat sondou

Ť Ď Ň J

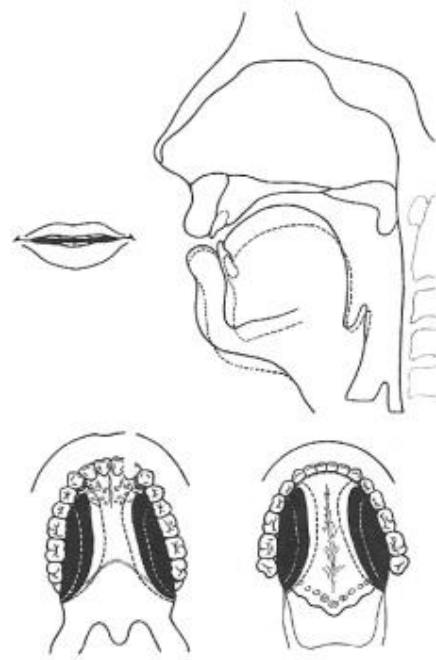
- **Hlásky ť, ď:** 3.artikulační okrsek
 - palatály
 - závěrové
 - párové - ď- znělá, ť - neznělá
- **Hláška ň:** 3.artikulační okrsek
 - palatála
 - závěrová
 - nepárová znělá nosovka
 - měkké patro je volné a část výdechového proudu prochází nosem, dítě si prstem odhmatá chřípí nosu

Palatogram a lingvogram

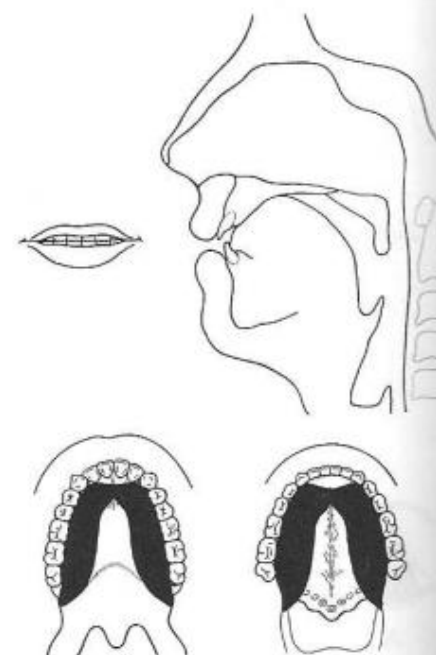
Obr. 16.18 Artikulace hlásek *t'* a *d'*

Obr. 16.17 Artikulace hlásky *j*

Obr. 16.19 Artikulace hlásky *ň*

Artikulační postavení :

- čelistní úhel je velmi malý, hrot jazyka se opírá o dolní řezáky, jazyk se vyklene a vytvoří závěr na tvrdém patře
- Předpokladem úspěšné nápravy hlásek je dobrá výslovnost hlásky J a slabik BĚ, MĚ VĚ.
- Dítě nejčastěji d', t', ň zaměňuje za d, t , n (ticho- tycho , koně - kone atd.) vyskytuje se u dětí s motorickou formou dyslalie a s goticky vyklenutým tvrdým patrem. Tyto hlásky také jen s velkými obtížemi zvládají cizinci , učí-li se česky (zejména ti , v jejichž rodném jazyce měkké hlásky nejsou)

Úprava a vyvozování :

- Pro nápravu hlásek můžeme zvolit dvojí postup :
 - prostou nápodobu - dítě podrží prst za dolními řezáky a lehce zkousne
 - pomocnými hláskami NDT s patřičným artikulačním postavením

V případě, že dítě sluchem správně rozlišuje tvrdá a měkká slova či slabiky, můžeme přejít k vyvozování hlásek.

- Ústa jsou mírně pootevřená, jazyk se opírá o přední spodní řezáky, zbytek jazyka se prohne tak, že se dotýká tvrdého patra - tlačí na něj. Takto dítě vyslovuje slabiky DA, TA, NA, atd. — ozve se však ĎA, ŤA, ŇA. Každému dítěti se daří vyslovit správně jako první hláska jiná.
- Úprava se provádí nastavením artikulačního postavení hrotu jazyka za dolními zuby zavěšením prvního článku prstu za dolními zuby s fixací hrotu jazyka, pokud možno s nejmenším čelistním úhlem. Tím dojde k závěru na tvrdém patře. Pak vyzkoušíme, která z palatál bude pro dítě snazší, a tu začneme nacvičovat.
- Fixace d', t', ň je základem nácvičku tupých sykavek č, š, ž

Měkčení

- předpokladem je zvládnutí hlásky T.
- Širokou dřevěnou špátlí zachytíme shora špičku jazyka, lehce stlačíme dolů a posuneme mírně vzad, dítě při tom vyslovuje *tytyty*.
- Ozve- li se *kyky*, bylo zatlačení příliš razantní, zachytili jsme špátlí příliš velkou část jazyka nebo jazyk reflexně uhýbal před mechanickým zásahem. Je nutno dítě postupně zvykat na přítomnost špátle.
- Dítě se posadí rovně, hlavu skloněnou mírně dolů, samo drží špátli a logoped mu jen vede ruku - pocit vlastní činnosti často podstatně zmenší svalovou tenzi.
- Dítě může špátli i lehce skousnout, někdy se osvědčuje vyslovovat všechny tři varianty rytmicky podle mluvního vzoru - *tidini, tředěně*.

Hláška J

- 3. artikulační okrsek
- palatála
- úžinová
- nepárová znělá

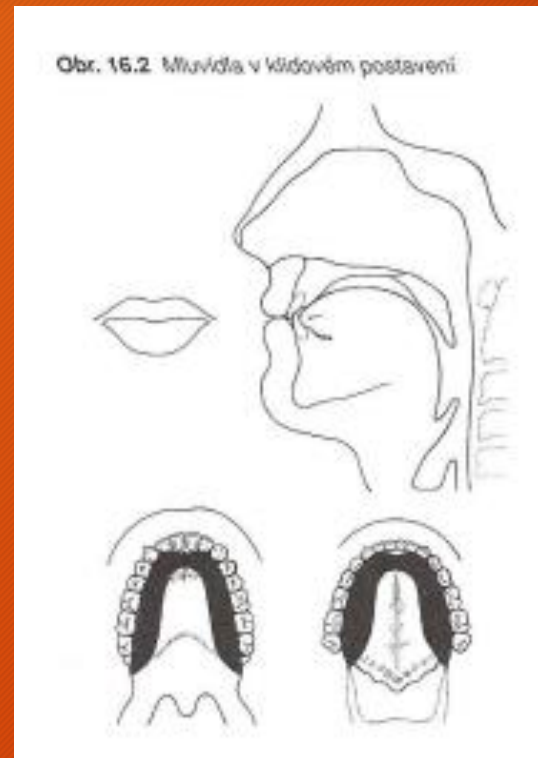
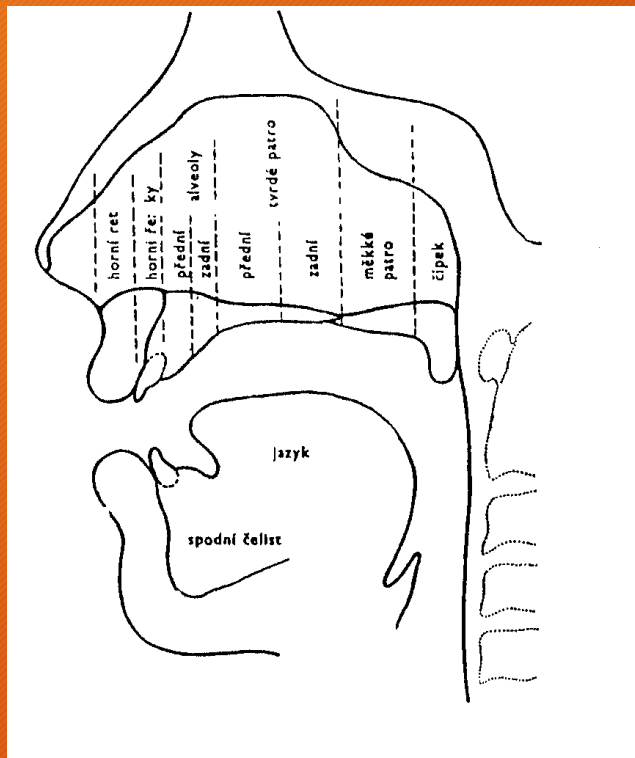
Artikulační postavení

- hrot jazyka se opírá za dolními zuby. Zvednutím hřbetu jazyka se vytvoří úžina s tvrdým patrem
- Porucha je velmi vzácná. Absence J se po čtvrtém roce vyskytuje výjimečně.

Úprava

- nácvik motoriky mluvidel
- nácvik her na zlepšení akustického vnímání
- z pomocné hlásky *i* , plynulým předříkáním *íá, íé*, přírodní zvuky začínající na *i* (osel: *íá*, údiv: *i já* - s měkkým navázáním samohlásek)
- *Artikulační cvičení* - roztahujeme koutky zavřených a pootevřených úst, přivíráme a otvíráme zuby

Klidové postavení mluvidel, klidová poloha jazyka

Intenze

- přechod artikulačních orgánů z klidového postavení do postavení potřebného k vyslovení potřebné hlásky

Tenze

- setrvání mluvidel ve vylovovacím nastavení

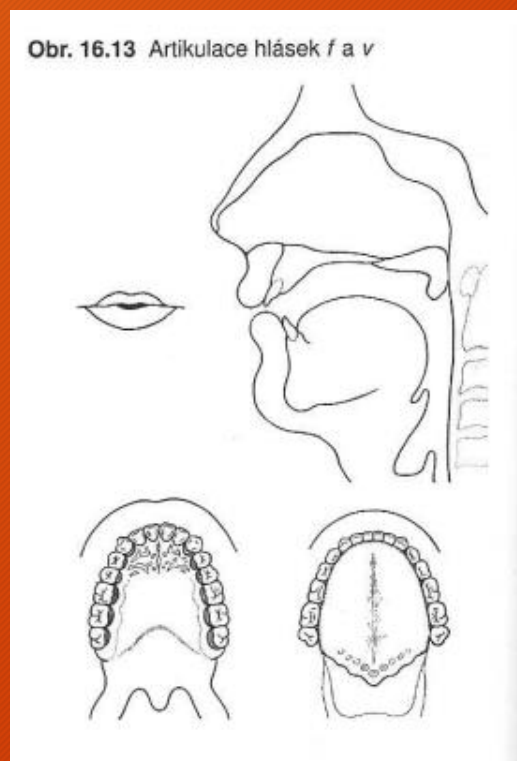
Detenze

- návrat mluvidel do klidové polohy

Hláška F

- *fonetická klasifikace hlásky*
- úžinová
- středová
- retozubní (labiodentální)
- neznělá
-
- *Všeobecná charakteristika hlásky*
- Souhláska „f“ je vytvářena úžinou (frikativa 1. artikulačního okrsku), která vzniká přiblížením spodního rtu k horním zubům. Tato úžina je velmi malá. Horní zuby, které mírně přečnívají nad dolními, se vzájemně nedotýkají. Čelisti jsou od sebe mírně vzdáleny. Jazyk je v neutrální poloze, na artikulaci se aktivně nepodílí. Hrot jazyka se opírá o spodní dásně. Měkké patro uzavírá vchod do dutiny nosní. Nadhrtanové dutiny nemají na hlásku „f“ žádný vliv, protože se tvoří až na samém konci artikulačních orgánů. Hlasivky nejsou v činnosti, hláška je neznělá. Optická opora hlásky je dobrá.

Palatogram a lingvogram

Tvoření hlásky

- Hlavní náplní předartikulačních cvičení jsou postupy zaměřené na dosažení dostatečně silného výdechového proudu. (kačenka na vodě, brčko, bublifuk, foukání do dlaně). Pro všechny postupy platí podmínka nadměrně nenadouvat tváře.
- Poté nacvičujeme správné postavení rtů a zubů, spojeného s výdechem. Aby se usnadnil pohyb spodního rtu pod horní řezáky, couvá spodní čelist trochu dozadu.

Vyvozování hlásky metodou přímou

- Dítě položí jeden ukazovák na spodní ret logopeda a druhý pod svůj. Při artikulování „f“ na nastaveném ukazováčku pocítuje silný výdechový proud, který se tře o spodní ret. Dítě si může tuto hlásku osvojit pouze napodobováním. Všechna cvičení probíhají před zrcadlem, aby se dítě vidělo a kontrolovalo, zda má správně postavené rty a zuby.

Vyvozování metodou nepřímou

- Vzhledem ke zvukové charakteristice hlásky se často efektivně uplatňuje vyvození hlásky „f“ z onomatopoií. Např. dítě fouká jako vítr a současně mu logoped zatlačí dolní ret k horním řezákům. Vytvořený zvuk dítě identifikuje kinesteticky, odhmatáváním, společně s daktylním znakem nebo pomocným artikulačním znakem a napsaným písmenem „f“. Přiměřeně znějící „F“ lze vkládat nejdříve do slov odděleně a na konci: „pi - f“, „pa - f“, „ba - f“, potom spolu: Pejsek štěká: haf, haf....

Můžeme využít i substituční metodu:

- šeptané „v“ dítě mírně aspiruje a přiměřená hláska se identifikuje.
- Vyvození „f“ z prodlouženého bezhlasého „úúúúú“společně se zatlačením dolního rtu.

Typické chyby při vyvozování a korekci hlásky

- Rty jsou vyšpuleny dopředu, podobají se více hlásce „u“. Korekce je založena na napodobování správného ústního obrazu.
- Nesprávná činnost spodního rtu
 - Ret je příliš přitisknutý k horním zubům a v důsledku toho se výdechový proud dostává z ústní dutiny velmi těžko.
 - Ret je vtažený do ústní dutiny, výsledkem je místo třeného „f“ explozivní „f“.
 - Ret se k horním zubům nepřitiskne vůbec, tím mezi nimi vzniká velká úžina
- Ve všech případech špatné činnosti spodního rtu korekce probíhá tím, že vytáhneme ret směrem ven a pak ho přitiskneme k zubům tak silně, aby hláska „f“ zněla správně.
- Další chyba nesprávné výslovnosti hlásky „f“ může vzniknout z přílišné snahy o napodobování, respektive správné vytvoření ústního obrazu „f“ při čemž dítě zapomene na dostatečně silný výdechový proud. Korekce se provádí pomůckami, které správný výdech nějakým způsobem registrují nebo na něj reagují. (např. se může použít hořící svíčka - úkolem dítěte je plamínek ohnout, ne zhasnout)
- Dítě místo retozubního závěru vytváří závěr obouretní a výsledek zní jako „p“. Korekce napodobování před logopedickým zrcadlem je obvykle dostačující.

Hláška V

- fonetická klasifikace hlásky
- úžinová
- středová
- retozubní
- znělá

všeobecná charakteristika hlásky

- Opěrným bodem při její artikulaci jsou dolní rty, oblast pod bradou a temeno hlavy. Největší pozornost se musí věnovat nácvičku postavení horních zubů vzhledem k dolnímu rtu. To je z hlediska artikulace nejdůležitější. Do jaké míry je hláška „v“ třená, se děti naučí nejlépe na základě odhmatávání rozdílu mezi výdechovým a výdechovým třeným artikulačním proudem při souhláskách „v“ a „f“.

Tvoření hlásky

Přípravná předartikulační cvičení

- Cvičení probíhají za začátku bez účasti hlasu a výdechu, který se přidá až později. Logoped pracuje s dítětem před zrcadlem a nacvičuje otevírání a zavírání úst. Při otevírání dítě dává horní zuby ke spodnímu rtu, jak to mechanismus tvoření hlásky vyžaduje. Důležité je zamezit příliš silnému stisku mezi rtem a zuby, protože to je nejčastější chyba, kterou děti dělají. Když se tato chyba vyskytne, je vhodné rukou dítěte přiměřeně zatlačit spodní ret tak, aby se vytvořil žádoucí kinestetický pocit.
- K dalšímu cvičení se přidává výdech a postupuje se takto: Dítě má otevřená ústa, na pokyn nebo asociací na písmeno „v“ nastaví rty a zuby do žádoucího postavení. Toto cvičení se opakuje několikrát za sebou a následně vyvozujeme napodobováním výdech. Dítě si svůj výdech odhmatává a kontroluje na hřbetu ruky. Je možné, že dítě přitlačí spodní ret příliš silně, i když to v předchozích fázích nácviku nedělalo. Obvykle se to stává proto, že dítě je příliš zaměřeno na dosažení silného výdechového proudu. Pevnost uzávěru je potřeba korigovat manuálně a kinesteticky.
- Součástí přípravných cvičení jsou i cvičení orofaciální stimulace.

Vyvozování hlásky metodou přímou

- Znělostí souhlásky „v“ se dosahuje odhmatáváním chvění hlasivek v přední části hrtanu. (Dítě má jednu ruku přiloženou pod bradou a druhou před ústy. Při artikulaci logopeda dítě vnímá současně jeho výdechový proud a chvění hlasivek na hrtanu nebo pod bradou. Potom si položí ruce pod svou vlastní bradu a před svá ústa. Dále je pak nejlepším opěrným bodem pro hmatovou kontrolu artikulace souhlásky „v“ spodní ret, na který si dítě položí ukazovák.
- Souhláska „v“ se při vyvozování artikuluje vždy **mírně prodlouženě**, aby dítě mělo dostatek času uvědomit si mechanismus jejího tvoření.

Vyvozování hlásky metodou přímou

- Znělostí souhlásky „v“ se dosahuje odhmatáváním chvění hlasivek v přední části hrtanu. (Dítě má jednu ruku přiloženou pod bradou a druhou před ústy. Při artikulaci logopeda dítě vnímá současně jeho výdechový proud a chvění hlasivek na hrtanu nebo pod bradou. Potom si položí ruce pod svou vlastní bradu a před svá ústa. Dále je pak nejlepším opěrným bodem pro hmatovou kontrolu artikulace souhlásky „v“ spodní ret, na který si dítě položí ukazovák.
- Souhláska „v“ se při vyvozování artikuluje vždy **mírně prodlouženě**, aby dítě mělo dostatek času uvědomit si mechanismus jejího tvoření.

Vyvozování hlásky substituční metodou

- Dítě vyslovuje prodlouženě „úúúúúú“ ve spojení s další samohláskou např: „uá, ué, uí, uó“. Když se při artikulaci současně přitiskne spodní ret k horním řezákům, jako je tomu při artikulaci hlásky „p“, ozve se zvuk „va, ve, vi, vo“. Novou hlásku musí dítě identifikovat. Nejefektivnější je identifikace sluchová. Ale i tak je potřeba novou hlásku identifikovat a asociovat nejlépe s písmenem. Druhou možností je využít substituční hlásky „f“. K této hlásce si dítě na základě odhmatávání činnosti hlasivek rukou nebo laryngofonem přidává hlas.

Typické chyby při vyvozování hlásky a korekci hlásky

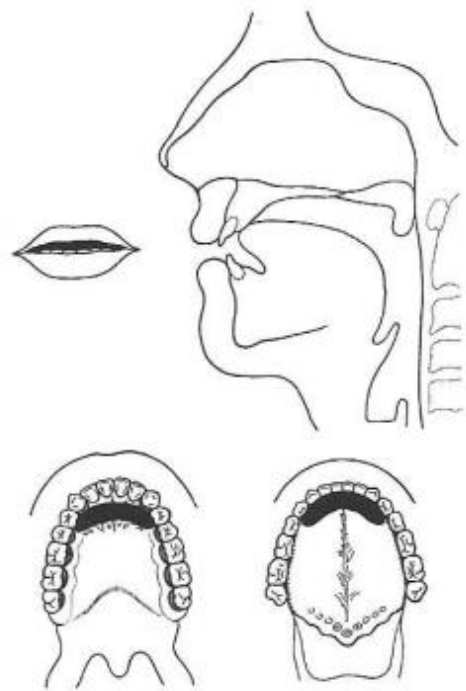
- Nejčastější chybou je vynechávání hlásky „f“ nebo také její nahrazování retnicemi nebo užívání neznělé „f“ místo znělého „v“.
- Výdechový proud není dostatečně silný. Příčina je většinou v příliš silném přitlačení spodního rtu k horním řezákům. Je to chyba poměrně častá a je třeba jí věnovat dostatečnou pozornost.
- Při artikulaci „v“ dítě vtahuje spodní ret do ústní dutiny a výsledkem je explozivní „v“. Tento způsob výslovnosti působí rušivě. Korekční cvičení se orientují na správnou polohu mluvidel a dostatečný výdech úžinou. Kromě opěrných bodů na hrtanu, pod bradou a na dolním rtu je vhodné odhmatávat sílu výdechového proudu i na tváři.
- Výdechový artikulační proud uniká nosní dutinou ven a značně se tím zvyšuje nosní rezonance. Příčinou může být jednak příliš pevný retozubní uzávěr, jednak příliš zvednutý kořen jazyka k měkkému patru, čímž výdechový proud jednoznačně směřuje přes nosní dutinu. Korekce je možná tím, že při předklonu dítěti posuneme spodní čelist dolů, čímž se při artikulaci uvolní prostor mezi jazykem a měkkým patrem. Je-li příčinou dysfunkční patrohltanový uzávěr, je vhodné posilovat foukacími, polykacími a relaxačními dýchacími cvičeními.

LRŘ

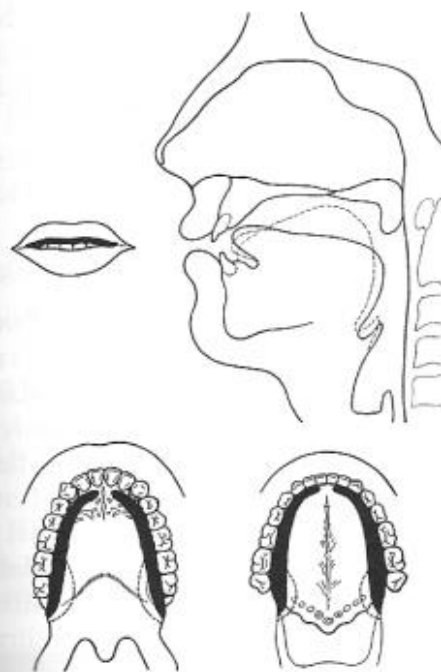
- *podle místa tvoření* - **prealveolární** (tvořeny hrotem jazyka)
- *podle způsobu tvoření* - **konstruktivní**
- *podle auditivního dojmu* - **jedinečné vždy znělé**: R, L
- **Ř** - **znělé**: v iniciální pozici (řepa), mezi vokály-mediální (moře), po znělé souhlásce (dříví), před znělou souhláskou (dařbuján)
- - **neznělé**: ve finální pozici (kouř), po neznělé souhlásce (tři), před neznělou souhláskou (buřty)
- *podle účasti artikulačních orgánů* - **lingvální**
- L má největší čelistní úhel

Palatogram a lingvogram

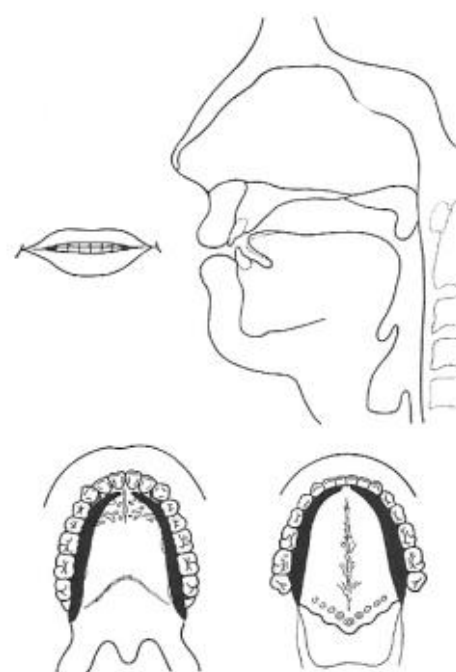
Obr. 16.12 Artikulace hlásky *l*

Obr. 16.24 Artikulace hlásky *r*

Obr. 16.25 Artikulace hlásky *ř*

FONEMATICKÁ DIFERENCIACE

- Schopnost sluchově rozlišovat hlásky - rozlišovat ve slovech sluchem hlásky s distinktivní fcí
- hlásky artikulačně nebo akusticky blízké
- L - R: hlad - hrad, lak - rak

Co mohou vytvořit části jazyka při artikulaci konsonantů

- **úžina - konstrikce, průchod**
- - **úžinové bokové (laterální) L** - přední okraj hrotu jazyka se přitiskne k alveolárnímu výběžku, vzduch uchází po stranách
- **úžinové kmitavé (vibranty)**
- **při R, Ř** se okraje jazyka tisknou k patru, hrot je volný a proudem expiračního proudu je hrot uveden v kmitání, hrot kmitá proti processus alveolaris, v případě rotacismu velárního kmitají okraje hřbetu jazyka proti velu
- u dětí se spec. čtenářskými obtížemi popsali tzv. **specifický logopedický nález** - zahrnuje **specifické asimilace a artikulační neobratnost** - Specifické asimilace - rozlišujeme: (tdn, t'dň, lrř, szc, sšč)
- **specifické asimilace hlásek R, L objevujících se v jednom slově** - při čemž výslovnost těchto hlásek v běžných slovech dítě zvládá, umí slova typu Mirka, raketa, Lenka, volám, gól, mléko, ale neumí slova:
 - R - L ruleta, rohlík, rulík, rolák, králík, brýle, královna, orel, hrála
 - L - R Klára, Laura, klavír, elektro

Vyvozování L

- Hřbet hrotu jazyka se přitiskne k alveol. Výběžku, po bocích jazyka zůstanou volné průchody pro expirační proud.
- Vzduch uniká bilaterálně po stranách jazyka. Vzdušný proud se dělí jazykem většinou na dva díly a uniká po obou stranách přibližně v krajině prvních molárů, třecí šum je překryt zněním hlasu (neboť překážka tvořená jazykem je nepatrná) nápadně se přibližuje akustické podobě vokálů.
- Svalové napětí je poměrně slabé. Čelistní úhel je značný, takže lze zřetelně vidět postavení jazyka.

Navozování L

- při otevřených ústech zvedneme jazyk za horní řezáky, necháme-li klienta fonovat, vzniká zvuk hlásky L.
- obtížná je úprava L, když se jazyk nezvedá a L se neartikuluje hrotem jazyka, hrot jazyka přitlačíme prstem při otevřených ústech za horní řezáky a dítě přitom vyslovuje prodlužovaně zvuk LLLL
- obtížně se upravuje L tvořené pohybem dolní čelisti, nedokáže-li klient zvednout hrot jazyka k horním alveolám, podloží si pod něj malíček nebo mu jej nadzdvihneme do náležité polohy mechanickou pomůckou

Vyvozování R

- *Metoda substituční*
- při této metodě obvykle uplatňujeme hlásku D, která je art. blízká hlásce R, ale vzdálena zvukově
- při využití podpůrného D zaujme jazyk obdobné postavení jako při R s tím rozdílem, že při R kmitá hrot, hlásku D tvoříme lehce, aby hrot nepřilnul k alveolám, kdyby D bylo zdůrazněno, vytvořil by se pevný závěr a nepodařilo by se rozkmitat hrot

Seeman 1955 doporučil při vyvozování R 3 postupy:

1) Lehce a co nejtíšeji vyslovujeme t-d-t-d-t-d-t-d, pak vyslovujeme t-d-n-t-d-n, pak necháme vyslovovat t-dnka, t-dpký, slova předříkáváme tak, aby se zvuk slov co nejvíce podobal slovům trnka, trpký, při nácviku je přízvuk vždy na T

- T a D vyslovujeme velmi tiše, měkce a jazyk provádí co nejmenší pohyby
- jakmile klient dovede správně pomalu vyslovovat daná slova, zrychlujeme jejich vyslovování a opakujeme je rychleji za sebou
- u někt. dětí se podaří vytvořit R ve slovech trubka, trumpet
- někdy vyslovuje T před D příliš explozivně, napětí jazyka je tak silné, že zabrání jeho rozkmitání, v takových případech nacvičujeme slova začínající hláskou P, K a dalšími přičemž přízvuk je vždy na první hlásce!!! a D se vyslovuje lehce jen naznačeně.
- když dítě umí vyslovovat R v někt. ze shluku souhlásek, začínáme cvičit R ve slovech jako ryba, ruka, rada
- Seeman popisuje možnost, kdy dáme vyslovit slovo ruka tak, že R nahradíme hláskou D a před D vyslovíme krátký nediferencovaný zvuk, říkáme əduka, ədyba...

2) vyslovujeme prodlužované D, výd. proud proniká vířivě mezi hrotem jazyka a alveol. výběžkem, vzniká zvuk, jehož vibrace pocítujeme na hrotu jazyka, tento zvuk spojíme s prodlužovaným N (jazyk jezdí po hraně horních zubů)

3) u dětí, které umějí Ř, necháme dítě vyslovovat Ř, přičemž zvětšujeme čel. úhel a dolní čelist lehce posunujeme vzad, tak odstraníme sykavý šum zvuku ř a zbývá čistý kmitavý zvuk R

- Substituční metoda může u některých slyšících dětí selhat zejména v těchto případech:
- 1) tvoří-li dítě D interdentalně nebo s hrotem za dolními řezáky nebo
vyslovuje-li D jako neznělé T
- 2) při poruše sluchu
- 3) při motorické neobratnosti jazyka (makroglosie)

v těchto případech můžeme uplatnit metody, při nichž sluchová cesta není nutná, jsou to mechanické metody (používají se pomůcky, špátle, sondy...)

Mechanické metody vyvozování R

- útržek papíru položíme na hrot jazyka, hrot přiblížíme k horním alveolám a silným výdechem se snažíme papírek z úst vyfouknout, při tom může dojít k vibraci hrotu (u slyšících samozřejmě upřednostňujeme subst. metodu, ale pokud se dlouho nedaří, přistoupíme k téhle, nebo u neslyšících)
- Magna vycházel z R labiálního - hrot jazyka mezi zuby, pomocí retných vibrací se jazyk rozkmitá, pak se stahuje dozadu a vzhůru k horním alveolám za stálého chvění - tuto metodu používal Chvatcev, doporučil zprvu frkat šeptem, pak hlasitě s jazykem mezi rty (NEDOPORUČUJI)

mechanické vyvozování R podle Dvořáka - dynamická pomoc při rozkmitávání hrotu jazyka při vibrační metodě, to můžu dělat:

- rotavibrátorem - dítě vyslovuje dlouhé ddddd, nebo opakované dddd, předem je nutné upravit a fixovat čelistní úhel - špátlí, prstem...
- logopedickou sondou, špátlí, prstem - dítě vyslovuje d-n, d-n, d-n nebo dlouhé ddddd, rychlým vertikálním pohybem se snažíme vytvořit 2-3 kmity při vyslovení ddn
- nepravidelné navození vibrací lze provádět prstem, natáhne se ukazováček (malíček), ostatní prsty jsou v pěst, dítě vyslovuje dn dn a celá ruka s hřbetem, podstatný je rychlý pohyb celé ruky

VYVOZOVÁNÍ Ř

- artikuluje se hrotem, který se příkládá k horním alveolám, okraje jazyka se tiskou k patru, hrot je volný a výdechovým proudem, který se žene proti středu hrotu jazyka a naráží ve střední čáře na okraj řezáků, je uveden v kmitání. Tím dochází ke střídavému uvolňování a utlumování hlasu vycházejícího z úst.
- **1. vyslovujeme prodlužované R** velmi tiše s jemným kmitáním jazyka a co nejvíce vpředu, pak lehce posuneme dolní čelist dopředu, lehce stlačíme tváře a rty vysuneme dopředu - v této poloze lehce vyslovujeme R - tak dosáhneme zmenšení kmitů jazyka a např. pomocí skupiny drí, dré nebo slov dríví, dřevíčko, dřeváčky. Později nacvičujeme další slabiky a slova.
- **2. nacvičíme prodlužované DDDDD** - co nejjemnější, jakmile se klient naučí prodlužovat toto D, postavíme mluvidla do protruze → vytvoříme jemné a tiché Ř.
- **3. při nácvičku neznělého Ř** vycházíme ze slabik *trí, tré, trá, tró, trú*, které vyslovujeme šeptem

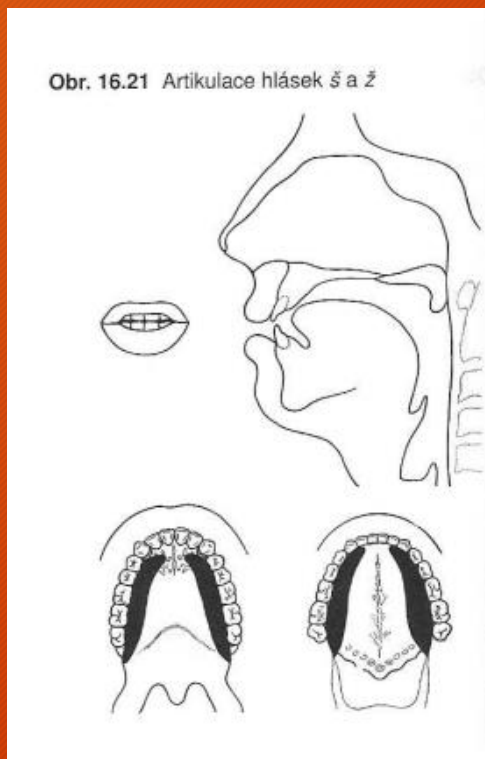
Rozdíly v artikulaci R a Ř

- po stránce artikulační je hrot jazyka při Ř napjatější než při R, proto výdechový proud musí být silnější a tím vznikají kmity rychlejší a početnější. Kmitá jen okraj hrotu jazyka, nikoliv celá hmota jako u R
- počet kmitů jazyka při R je obvykle 1 - 2, při důrazu 3, Ř mívá více kmitů
- čelisti jsou u Ř ve srovnání s R sblíženy, dolní čelist se sune mírně vpřed
- akustický charakter Ř je dán sykavkovým třecím šumem, který vzniká při nárazech výdechového proudu na sblížené řezáky

Hláška Š

- Konstriktivní středová (dle způsobu tvoření),
- postalveolární (dle místa tvoření),
- frikativa (dle sluchového dojmu),
- lingvální (dle artikulačního orgánu),
- neznělá (dle hlasnosti),
- párová,
- orála,
- 2. artikulační okrsek

Palatogram a lingvogram

- **Rty** - koutky úst se k sobě přiblíží a rty se zaokrouhlí, čímž se zvětšuje rezonanční prostor v dutině ústní a snižuje se výška charakteristického šumu
- **Spodní čelist** - nepatrně se spustí dolů a dopředu, hrany horních a dolních řezáků jsou k sobě výrazně přiblíženy.
- Výdechový proud naráží na ostří řezáků (ve srovnání s tvořením ostrých sykavek- S, Z a polosykavky C s menší silou, neboť se rozptyluje v přední části ústní dutiny)
- **Jazyk** - okraje střední části jazyka se přitisknou na rozhraní horních stoliček a dásní, přičemž celý jazyk je posunut mírně dozadu. Úžina vzniká v místě zadní části dásňového výstupku, a to dvěma způsoby:
 - 1. k hornímu dásňovému výstupku se přiblíží hrot jazyka
 - 2. k hornímu dásňovému výstupku se přiblíží přední část jazyka- hrot směřuje dolů a nedotýká se dolních řezáků
- **Hlasivky** - při výslovnosti hlásky Š není hlas zapojen, hláska je neznělá
- **Měkké patro** - uzavírá vstup do nosní dutiny, nevzniká proto nosové zabarvení hlásky, hláska je ústní

Vyvozování

- základ tupých sykavek
- **předartikulační cvičení** - načrtnout postavení mluvidel → zuby jsou od sebe vzdáleny, ústa sešpulena do kroužku (jako O), hrot jazyka nahoře za horními řezáky
- potřeba vytvořit předoústní dutinku → mezi horními zuby a rozšířeným hrotem jazyka (korigování pomocí sondy)
- **přímé vyvozování**
 - **vyvozování z onomatopoií** - u dětí s částečnou možností zpětné sluchové vazby → nastavení mluvidel (odhmatáváním logopeda), vydechování teplého vzduchu (na ruku), napodobování šumícího prášku rozpouštějícího se ve vodě, napodobování šumění moře, listí, apod. → izolovat od prodloužené výslovnosti, identifikovat nově nabytý kinestetický pocit (asociace s písmenem) → spojování s vokály A,O,U
- **substituční metoda** - odhmatáváním poznat rozdíl S, Š (u S je výdechový proud studený a dlouhý, u Š teplý a slabší) + rozdílný ústní obraz hlásek
- vyvození z Č prodloužením vyslovování hlásky Č (artikulační postavení stejné, jazyk mírně vzad)

Chyby při vyvozování a korekci

- nevýrazná artikulační mimika (Š se přibližuje S)
- dítě, ve snaze dobře vyslovit hlásku, má zvýšenou artikulační tenzi a tlačí na hlas (Š se přibližuje Z) → uvolnit mluvidla a odhmatat nečinné hlasivky
- posunutí artikulace dozadu (Š zní jako CH) → pouze polohujeme jazyk a odhmatáváme výdechový proud
- neutrální zvuk podobný samohlásce - špatné artikulační postavení → korekce polohy jazyka
- sigmatismus interdentální, addentální, labiodentální, bilabiální, palatální, laterální, velární, nazální, vdechový, laryngální, stridens

Hláška Ž

- Konstriktivní středová (dle způsobu tvoření),
- postalveolární (dle místa tvoření),
- frikativa (dle sluchového dojmu),
- lingvální (dle artikulačního orgánu),
- znělá (dle hlasnosti),
- párová,
- orála,
- 2. artikulační okrsek

- **Rty** - koutky úst se k sobě přiblíží a rty se zaokrouhlují, čímž se zvětšuje rezonanční prostor v dutině ústní a snižuje se výška charakteristického šumu
- **Spodní čelist** - nepatrně se spustí dolů a dopředu, hrany horních a dolních řezáků jsou však k sobě výrazně přiblíženy.
- Výdechový proud naráží na ostří řezáků (ve srovnání s tvořením ostrých sykavek- S, Z a polosykavky C s menší silou, neboť se rozptyluje v přední části ústní dutiny)
- **Jazyk** - okraje střední části jazyka se přitisknou na rozhraní horních stoliček a dásní, přičemž celý jazyk je posunut mírně dozadu. Úžina vzniká v místě zadní části dásňového výstupku, a to dvěma způsoby:
 - 1. k hornímu dásňovému výstupku se přiblíží hrot jazyka
 - 2. k hornímu dásňovému výstupku se přiblíží přední část jazyka- hrot směřuje dolů a nedotýká se dolních řezáků
- **Hlasivky** - při výslovnosti hlásky **Ž** je hlas zapojen, hláska je znělá
- **Měkké patro** - uzavírá vstup do nosní dutiny, nevzniká proto nosové zabarvení hlásky, hláska je ústní

Vyvozování

- tvoří se identicky jako Š, s rozdílem znělosti

předartikulační cvičení - načrtnout postavení mluvidel

- opěrné body pro odhmatání znělosti: hrtan, oblast pod bradou, spodní ret, temeno hlavy, ruka pro hmatové vnímání výdechového proudu
- **přímá metoda** s využitím přístrojové zpětné vazby a hmatového vnímání
 - odhmatání znělého Ž u logopeda, svá mluvidla odhmatá v oblasti pod bradou → vibrace může odhmatávat i na temeni logopeda → identifikovat nově nabytý kinestetický pocit (asociace s písmenem)
- **substituční metoda**
 - Š → vyslovování Š izolovaného, ve slabikách → dítě přidá hlas (odhmatá na logopedovi, pomocí přístrojů: univerzální indikátor, počítačový software)
 - Ž → vyslovování prodlouženého Ž s výrazně sešpulenými rty (manuální dopomoc) + polohování jazyka sondou (mírně vzad)
 - Á → pokud nelze jinak → a, které plynule přechází do aaaaž na konci slova, ruka dítěte na hrtanu logopeda (A vytvoří znělost, která se přenesse i na Ž)

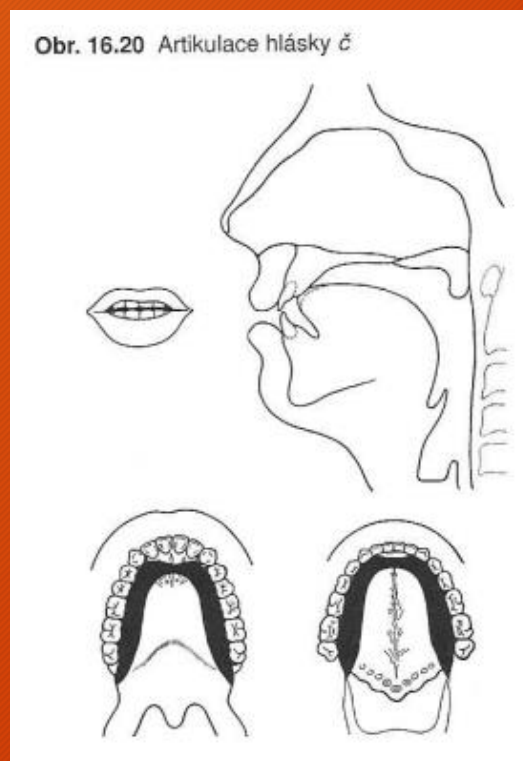
Chyby při vyvozování a korekci

- nesprávná poloha jazyka (kroužková sonda, napodobování před zrcadlem)
- místo Ź slyšíme U, jazyk není nadzvednutý, nebo je nadzvednutý nedostatečně a vzniká příliš velká úžina → přes úžinu se dostává výdechový artikulační proud, aniž by vznikl charakteristický šum.
Korekce polohováním jazyka

Hláška Č

- Semiokluzivní (dle způsobu tvoření),
- postalveolární (dle místa tvoření),
- exploziva (dle sluchového dojmu),
- lingvální (dle artikulačního orgánu),
- neznělá (dle hlasnosti),
- párová,
- orála,
- 2. artikulační okrsek
- - dvojfázová artikulace - v 1. fázi se utvoří úplný závěr, ve 2. fázi úžina

Palatogram a lingvogram

- **Rty**

- 1. fáze - koutky úst se k sobě přiblíží, rty jsou mírně zaokrouhleny
- 2. fáze - rty se uvolní

- **Spodní čelist**

- 1. fáze - čelisti jsou k sobě přiblíženy, tj. hrany horních a dolních řezáků jsou těsně u sebe
- 2. fáze - spodní čelist se nepatrně spustí dolů a dopředu (i minimální pohyb čelisti přispívá k „doladění“ zvuku hlásky → prevence cezené výslovnosti sykavých hlásek). Výdechový proud naráží na ostří řezáků.

- **Jazyk**

- 1. fáze - okraje střední části jazyka se zvedají a lehce dotýkají rozhraní horních stoliček a dásní, ve srovnání s tvořením hlásky C se celý jazyk posouvá mírně dozadu, na zadní části dásňového výstupku za horními řezáky vzniká překážka (závěr)
 - - obdobně jako při tvoření Ť, a to dvěma možnými způsoby:
 - - 1. na dásně se přitiskne hrot jazyka (ve srovnání s C s větším svalovým napětím)
 - - 2. na dásně se přitiskne přední část jazyka (ve srovnání s C s větším svalovým napětím) - špička směřuje dolů
- 2. fáze - překážka se zruší → hrot jazyka nebo přední část jazyka se oddálí od dásní (postranní okraje jazyka však zůstanou lehce přitisknuty k horním stoličkám), vznikne zde úžinový prostor → obdobně jako při tvoření Š, kde se hláska Č zvukově dotvoří (zazní charakteristický šum)
- **Hlasivky** - při výslovnosti hlásky Č není hlas zapojen, hláska je neznělá
- **Měkké patro** - uzavírá vstup do nosní dutiny, nevzniká proto nosové zbarvení hlásky, hláska je ústní

Vyvozování

- opěrné body jsou shodné jako u ostatních tupých hlásek

předartikulační cvičení - načrtnout postavení mluvidel → před zrcadlem nebo nápodobou zopakujeme nastavení rtů do kroužku, postavení jazyka, kontrolu vzdálenosti mezi zuby

přímá metoda - několikrát hlásku vyslovit do dlaně dítěte → dítě napodobuje, kontroluje hmatem, pomoci lze polohováním mluvidel, sondou, softwary

substituční metoda

- z hlásek T, Ě → dítě má nastavená mluvidla na Č, ale vyslovuje šeptané a prodloužené T, Ě (dítě vyslovuje tu, to, ta) - lze dopomoci sondou (zatlačit jazyk vzad při vyslovování Ě)
- z hlásky C → dítě má nastavená mluvidla na Č, ale vyslovuje CCC → zdůrazníme mimiku a posuneme jazyk dozadu

Chyby při vyvozování a korekci

- nesprávné postavení mluvidel → zopakovat předartikulační cvičení
- nepřesná diferenciacie sykavek ve skupině tupých sykavek a ostrých sykavek vzájemně

ZÁKLADNÍ POSTUP

- Předpokládá správnou výslovnost Ť, postup je velmi podobný jako u vyvozování hlásky C.
- 1. Dítě vyvozuje nahlas tititi (hodinky)
- 2. Totéž šeptem (malé hodinky)
- 3. Totéž šeptem se zuby u sebe (hodinky zavřené v šuplíku), popř. mírný, ale energický výdech.
- 4. Postupně přidá ještě zaokrouhlené rty- ozve se čičiči (kočka hledá hodinky)
- 5. Š vznikne prodloužením Č.
- 6. Ž přidáním hlasu při artikulaci Š.

Reedukace u vývojové formy dyslálie

- Tato řada je velmi těsně spojena se skupinou Ť Ď Ň. Pokud je jedna ze skupin artikulačně přesná, lze druhou pouze podporovat profylakticky a reedukaci poněkud posunout. Je však nutné vzít v úvahu věk a dosavadní vývoj dítěte.
 1. Pasivní diferenciacce hlásek
 2. Nácviik polohy jazyka na horní alveoly
 3. Jazyk na horní alveoly, zuby k sobě a nápodoba ššš
 4. Doplnění artikulace o zaokrouhlené rty
 5. Nácviik diferenciacce dobrých a nedokonalých pokusů
 6. Doplnění šš o neznělost- Ź
 7. Odlišení ššš a Č pomocí gesta či hmatu
 8. Zapojení do slabik, slov a fixace